

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 001.89:[174:5/6; 17.023.33; 174:340.13]

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.3.18>

ЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ НАУКИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ

Вінник Оксана Мар'янівна,

orcid.org/0000-0002-9397-5127

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
головний науковий відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Стаття присвячена проблемі етики в сучасній науці, яка продукує результати досліджень, що мають величезний потенціал, який, проте, використовується з різною метою: на благо суспільству, його членам, природі тощо або лише із суто комерційною метою без урахування ступеня ризику застосування результатів наукових досліджень чи з відверто шкідливою ціллю. Відповідно, постає проблема відповідальності вченого за результати проведеного дослідження з точки зору встановлення позитивних та негативних наслідків їх використання, попередження про це суспільство і напрацювання пропозицій щодо мінімізації ризиків, пов'язаних з проблемними результатами дослідження. Йдеться про етику вченого/дослідника, якої традиційно дотримуються наукові установи та навчальні заклади з відповідними науковими підрозділами. Проте в сучасний період набули поширення дослідження в суто комерційних структурах, в яких наукові дослідження проводяться для збільшення прибутковості основної діяльності (виробничої, інвестиційної, будівельної, інноваційної, інтернет-рекламування, пошукових сервісів, хмарних обчислень, інтернет-торгівля тощо) проте вони не підпадають під коло суб'єктів, які відповідно до законів України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та «Про академічну доброчесність» зобов'язані дотримуватися стандартів наукової етики та академічної доброчесності. Збільшення ризиків від неконтрольованого використання результатів наукових досліджень на зразок штучного інтелекту, біотехнологій тощо, що становить загрозу не лише окремим особам, а й людству в цілому, вимагає поширення відповідальності за результати досліджень/їх використання на всіх суб'єктів, що здійснюють наукові дослідження та/або запроваджують їх результати. Також заслуговує на увагу корегування пріоритетів наукових досліджень з точки зору надання переваги тим з них, які спрямовані на мінімізацію ризиків від застосування сучасних технологій та відкриттів.

Ключові слова: наука, етика вченого, новітні технології, ризики, академічна доброчесність, пріоритети наукових досліджень, правове забезпечення.

Vinnyk Oksana. Ethical Guidelines for Science in the Context of Growing Threats to Public Welfare

The article is devoted to the problem of ethics in modern science, which produces research results that have enormous potential, which, however, are used for various purposes: for the benefit of society, its members, nature, etc. or only for purely commercial purposes without taking into account the degree of risk of using the results of scientific research or for a frankly harmful purpose. Accordingly, the problem of the scientist's responsibility for the results of the research conducted arises from the point of view of establishing the positive and negative consequences of their use, warning society about this and developing proposals for minimizing the risks associated with problematic research results. This is about the ethics of the scientist/researcher, which is traditionally adhered to by scientific institutions and educational institutions with relevant scientific departments. However, in the modern period, research has become

widespread in purely commercial structures, in which scientific research is conducted to increase the profitability of the main activity (production, investment, construction, innovation, Internet advertising, search services, cloud computing, Internet trading, etc.), but they do not fall under the scope of entities that, in accordance with the laws of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Activities" and "On Academic Integrity", are obliged to adhere to the standards of scientific ethics and academic integrity. The increase in risks from uncontrolled use of scientific research results such as artificial intelligence, biotechnology, etc., which poses a threat not only to individuals, but also to humanity as a whole, requires the extension of responsibility for research results/their use to all entities that conduct scientific research and/or implement their results. It is also worth noting the adjustment of scientific research priorities in terms of giving preference to those of them that are aimed at minimizing the risks from the use of modern technologies and discoveries.

Key words: science, ethics of a scientist, new technologies, risks, academic integrity, priorities of scientific research, legal support.

Посилення загроз суспільному благополуччю (ризик застосування новітніх технологій, зумовлена ігноруванням потреб довкілля зміна клімату та її негативні наслідки, посилення воєнних загроз, ризик цифровізації тощо) зумовлюють необхідність корегування вимог до наукових досліджень та відкриттів, цінність яких для людства проблематична. Йдеться про результати наукових досліджень, що забезпечують революційні переваги в отриманні бажаних результатів, ефект (наслідки) використання яких залежить від намірів осіб, що їх застосовують. Серед вельми проблемних результатів наукових досліджень відкриття на кшталт радіації (її корисне застосування в медицині [1] та інших сферах незаперечно, проте ефект поширення та застосування ядерної зброї може бути критичним для людства, як про це свідчить досвід Хіросими і Нагасаки [2]), біотехнології (ризик створення штучних небезпечних патогенів, біотероризм/створення та застосування біологічної зброї, непередбачувані наслідки генетичних маніпуляцій на людях та ін. [3]), штучного інтелекту, вдосконалення якого може перекреслити всі його переваги для людства з огляду на високий ризик виходу ШІ з під контролю людини, про що б'ють на сполох відомі вчені [4] на фоні поблажливого ставлення міжнародної спільноти до ШІ шляхом видання рекомендацій [5], хоча прийнятий в ЄС Регламент про ШІ [6] містить більш жорсткі правила. Покладатися в цій справі **лише** на наукову етику навряд чи ефективно, оскільки (1) деякі науковці можуть порушувати принципи наукової етики, а (2) застосування

результатів наукової діяльності нерідко виходить з під контролю науковців і в наш прагматичний час залежить переважно від отримання швидких надприбутків від запровадження цих результатів у виробництво, інші сфери суспільного буття. Проте питання безпеки нерідко ігноруються, про що свідчить застосування надбань цифровізації на ринках цифрової економіки [7; 8; 9] та в інших сферах суспільного буття [10].

На проблемах етики результатів наукових досліджень (новітніх технологій, наукових відкриттів), з точки зору відповідальності науковців, враховуючи посилення ризиків від їх (результатів) застосування, акцентують увагу як українські, так і зарубіжні науковці.

Так, Ана Марія Собочан, Тереза Бертотті, Кім Стром-Готфрід) в своїй статті [11] зупиняються на природі етичних дилем з особливим наголосом на проблеми, пов'язані з принципом «не зашкодь» та роллю дослідника, підкреслюючи, що: (а) «етичні дилеми притаманні всім дослідницьким процесам – від вибору того, що і як вивчати, до аналізу поширення отриманих результатів», (б) «часто обговорення наукової етики зосереджується на кроках, потрібних для уникнення шахрайства або захисту людей», (в) «на додаток до доброчесності, освіти, соціальної активності та консультацій, дослідник повинен мати навички, які допомагають приймати рішення в ситуації етичних дилем» [11, с. 97].

Nicole Brown [12] порушує одну з проблем наукової етики, яка є актуальною і для України, а саме: збільшення

в сучасний період кількості незалежних науковців, позаштатних дослідників та гіг-працівників означає, що багато дослідників працюють поза традиційними рамками наукової етики, що підтримуються університетами (це може вплинути на їх дослідницьку етику).

Ван де Поель, І. та Рояккерс, Л. [13] за результатами проведеного дослідження на перетині філософії, технологій та інновацій, порушують кілька найскладніших етичних питань, що виникають на перетині інженерії та технологій, а також наголошують на навичках, необхідних для ефективного вирішення етичних проблем, що виникають у практиці інженерії.

Джеффри Гінтон (британський науковець, лауреат Нобелівської премії з фізики та один із піонерів сучасного штучного інтелекту, якого часто називають «хрещеним батьком ШІ») попереджає про основну етичну проблему застосування штучного інтелекту/ШІ, яка полягає не лише у його можливостях, а в тому, що великі технологічні компанії зосереджені на гонці за лідерство, а не на безпеці людства [4].

Колективна праця – схвалений у червні 2016 року учасниками Всесвітнього економічного форуму (провідними дослідниками віком до 40 років із різних галузей, зокрема біології, фізики, навколишнього середовища та комп'ютерної техніки з усіх регіонів світу) Code of Ethics [14] містить низку принципів:

- *необхідність взаємодії з громадськістю* (відкрита двостороння комунікація про науку та наслідки досліджень, про їхню потребу для суспільства);

- *прагнення до істини*: «виявлена істина має бути підтверджена та перевірена колегами; ...результати мають бути представлені точно без збільшення або зменшення, приховування фактів та/або недоліків, або введення читача в оману будь-яким чином»; результати дослідження «повинні обґрунтовуватися на доказах та спостереженнях, а не на упередженнях»;

- *мінімізація шкоди*: оскільки «дослідження неминуче несе певний ризик», дослідники мають мінімізувати шкоду для науки, інших, довкілля, суспільства та самих себе, «захищати суспільство від надмірного ризику, вживаючи заходів для

передбачення, визнання та запобігання шкідливим дослідженням»;

- *взаємодія з особами, що приймають рішення*, означає вихід за рамки розробки рішень, проведення експериментів та публікації даних, оскільки виникають ситуації, коли існує етична відповідальність за взаємодію дослідника з особами, що приймають рішення, або «коли дослідження можливі лише шляхом взаємодії» з такими особами;

- *підтримка різноманітності*: «створення середовища, в якому ідеї всіх оцінюються однаково, незалежно від індивідуальних характеристик, на основі доказів. Різноманітність – це ... фактична інклюзія, якої можна досягти лише шляхом створення культури відкритості та визнання та подолання несвідомих упереджень», що «може вимагати залучення до участі недостатньо представлених груп, водночас забезпечуючи, щоб процес дослідження та його результати не впливали негативно на окремі групи»;

- *бути наставником*: означає довіряти та надавати менш досвідченим дослідникам можливості, особливо на ранніх етапах їхньої кар'єри, щоб допомогти їм досягти своїх професійних цілей та реалізувати свій повний потенціал;

- *бути підзвітним*: «означає брати на себе відповідальність за свої дії під час проведення досліджень та попереджати про ризик виконання своїх зобов'язань, вживаючи коригувальних заходів за необхідності. Вчені несуть моральну, а також фінансову відповідальність за відповіді на питання, порушені суспільством, основним спонсором досліджень. Вони повинні ефективно використовувати ресурси, не марнотратно та зосереджуючись на загальному соціальному добробуті у всіх своїх діях.

Європейський кодекс академічної доброчесності [15; 16], про який мова йтиме далі, значною мірою віддзеркалив ці положення.

Серед українських дослідників, які досліджували проблему наукової етики, варто згадати:

- Ю. Александрову [17], яка наголошує на ключовій ролі етика науки та освіти, «оскільки вона впливає на стандарти доброчесності, яких повинні дотри-

муватися учні і викладачі, а також на механізми запобігання і вирішення проблем, пов'язаних з порушеннями академічної доброчесності, таких як плагіат, фальсифікація чи фабрикація». Крім того, на думку авторки, існує потреба в подальших дослідженнях в цій сфері, «зокрема у контексті використання нових технологій, врахування соціальних і культурних факторів, та оцінки ефективності різних методів наукової освіти»;

- Запорожченко, О. В. [18], який за результатами проведеного дослідження доходить висновку, що в сучасну епоху філософія науки «потребує нового етичного горизонту – такого, що поєднує інтелектуальну чесність із соціальною відповідальністю, здатного відповісти на виклики техногенної цивілізації», оскільки «наука вже не є лише засобом відкриття істини в чистій формі, а стає силою, здатною радикально трансформувати світ, суспільство, людину й умови життя. У цьому новому контексті особливої ваги набуває етичний вимір наукової діяльності, адже відповідальність за наслідки наукових рішень, від біоінженерії до кліматичної політики, більше не може бути відкладена чи делегована іншим інституціям». Відповідно, сучасна наука «потребує нової культури відповідального мислення, яке здатне поєднувати прагнення до істини з усвідомленням ціннісної складності світу, у якому ця істина діє»;

- І. Дятлова, О. Патлайчук, О. Ступак, акцентуючи в своїй статті [19] увагу на етиці використання надбань цифровізації, зазначають, що «етичні дилеми, пов'язані зі штучним інтелектом, виходять за межі технічних питань і зачіпають фундаментальні аспекти людського існування, що вимагають всебічного осмислення та критичного аналізу» з огляду на наявність у цього цифрового ресурсу не лише значного потенціалу для покращення життя («від автоматизації рутинних процесів до розвитку персоналізованої медицини та боротьби зі змінами клімату»), але й пов'язані з його використанням нові загрози (втрата «контролю над автономними системами, масове безробіття та етичні конфлікти, пов'язані з використанням ШІ у військовій сфері»;

наголошують на головному виклику XXI століття, який «полягає не лише у створенні технологій, а й у пошуку гармонії між інноваціями та моральними цінностями: ШІ повинен слугувати людству, а не ставити під загрозу його майбутнє», відповідно, «щоб переваги застосування ШІ не перетворилися на загрози, необхідно встановити чіткі етичні принципи його розвитку та регулювання»;

- О. Ю. Акименко [20] підкреслює посилення значення етичних засад у сучасному науковому світі, оскільки саме вони формують основу довіри до результатів наукових досліджень, зазначаючи при цьому, що: «наукова етика – це не лише набір адміністративних вимог, яких має дотримуватись дослідник під час написання роботи чи проведення експерименту, а й система цінностей, принципів і норм поведінки, що визначають, якою повинна бути відповідальна і доброчесна наукова діяльність»; відповідно, фундаментальною метою наукової етики є гарантування «достовірності, об'єктивності та надійності продукowanego в науковій сфері знання», «одночасно, вона виконує вагомий супутню функцію – забезпечення захисту довіри, учасників досліджень та суспільства загалом від потенційних негативних наслідків недобросовісної наукової практики»;

- Патлайчук, О., Ступак, О. [21] підкреслюють необхідність звернення особливої уваги на «проблеми, пов'язані із застосуванням новітніх технологій, таких як штучний інтелект, генетична модифікація чи біоінженерія», оскільки «такі дослідження можуть викликати серйозні етичні дилеми, пов'язані зі зміною природних процесів та можливістю негативних наслідків для суспільства та природи»; у зв'язку з цим слід «вдосконалювати механізми етичної оцінки досліджень та їхнього впливу на суспільство»; встановлення, на їхню думку, «чітких критеріїв та стандартів для оцінки етичності досліджень сприятиме забезпеченню відповідальності наукових спільнот та захисту прав та добробуту людей», «сприятиме створенню сталого та етичного наукового середовища, що має критичне значення для подальшого прогресу та розвитку людства»;

• Семен Гончаренко [22] одним з перших в Україні 15 років тому визначив важливість та ключові засади сучасної етики вченого, зазначивши:

– передбачення соціальних і екологічних наслідків своїх досліджень і прийняття моральної відповідальності за ці наслідки є надзвичайно важливим принцип етики вченого [22, С. 4–5];

– «вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму, шляхом: відмови у співпраці; попередження суспільства про можливі негативні наслідки використання досягнень науки в антигуманному напрямку; інформування громадськості, зокрема, наукового співтовариства, щодо можливих негативних наслідків застосування наукових досягнень і необхідності їх попередження»;

– лише ті науково-технічні розв'язки, які прийняті на основі достатньо повної інформації, можна вважати в наш час соціально і морально виправданими. [22, с. 7–8].

Складність етичної проблеми в науці, як зазначається в одному з інтернет-джерел з проблем науки та освіти [23], полягає «в дійсній, а не абстрактній науці, вчений, з одного боку, прагне істини..., а з іншого, суб'єктивні моменти є суттєвою складовою наукового пошуку: дослідник – людина, а наукове знання – результат людської діяльності. Тому, пристрасть наукового пошуку, віра в свою правоту, захоплення своїми чи певними теоретичними міркуваннями тощо суттєво впливають на хід і результати наукового дослідження». Звідси і складність морального вибору вченого, яка полягає в тому, що *«саме наука причетна до виникнення глобальних проблем. З іншого, зупинити науково-технологічний розвиток неможливо... сучасний світ людини – це технологізоване середовище, де жорстко задається структура відношення до природи – як до об'єкта технічних і технологічних можливостей, до суспільства – через соціоекономічні і політичні програми розвитку, до людини – завдяки технології повсякденного життя, спілкування і, навіть, власне до себе, що є наслідком технологізованості духовного світу особистості»*.

Своєчасним відгуком на виклики сучасної епохи став Європейський кодекс академічної доброчесності [15; 16], який закріпив низку принципів (надійність у забезпеченні якості досліджень, що знаходить своє відображення у проектуванні, методології, аналізі та використанні ресурсів; доброчесність у розробці, проведенні, рецензуванні, звітуванні та поширенні результатів досліджень у прозорий, справедливий, повний та неупереджений спосіб; повага до колег, учасників дослідження, суб'єктів дослідження, суспільства, екосистем, культурної спадщини та навколишнього середовища; відповідальність за весь процес дослідження – від ідеї до публікації, за управління ним та його організацію, за навчання, нагляд, наставництво і соціальний вплив), а також закріпив положення, відповідно до яких:

– *науково-дослідні установи та організації*: створюють середовище, вільне від надмірного тиску на дослідників, що дозволяє їм працювати незалежно та відповідно до принципів належної дослідницької діяльності; сприяють підвищенню обізнаності та ресурсним стимулам для забезпечення культури дослідницької доброчесності; створюють середовище, вільне від надмірного тиску на дослідників, що дозволяє їм працювати незалежно та відповідно до принципів належної дослідницької діяльності; демонструють лідерство у прозорих політиках та процедурах належної дослідницької діяльності, а також забезпечують прозоре та відповідне поводження у разі виникнення сумнівів стосовно неправомірної поведінки та порушення доброчесності; активно підтримують та захищають, тих, хто займається вивченням сумнівних випадків; підтримують відповідну інфраструктуру для створення, управління й захисту даних, а також у всіх формах вивчають матеріали, які є важливими для відтворюваності, видимості та підзвітності;

– *дослідники*: дотримуються відповідних кодексів та правил; ставляться до учасників і суб'єктів дослідження (будь то люди, тварини, культурні, біологічні, екологічні чи фізичні дані) та пов'язаних з ними відомостями з повагою та обережністю, відповідно до юридичних норм та

етичних принципів; опікуються виходом дослідження за вузькі професійні межі, – наприклад, через громадянську науку або спільні дослідження, і приймають на себе відповідальність за забезпечення стандартів доброчесності досліджень; розробляють, проводять, аналізують та ретельно документують дослідження, роблячи це прозоро та виважено, а своїми висновками діляться у відкритий, чесний, прозорий і точний спосіб, поважаючи конфіденційність даних або висновків, коли це юридично необхідно; повідомляють про свої висновки та методи, включаючи використання зовнішніх послуг / сервісів, інструментів штучного інтелекту та автоматизованих інструментів, у спосіб, сумісний із прийнятими нормами цієї дисципліни, який полегшує перевірку або реплікацію / повторення, де це можливо; мають визнавати та зважувати потенційну шкоду і ризики, пов'язані з їх дослідженнями та їх подальшим застосуванням, і намагатися пом'якшати можливі негативні наслідки;

– дослідники, науково-дослідні установи та організації забезпечують належне управління, керування та збереження усіх даних, метаданих, протоколів, кодів, програмного забезпечення та інших дослідницьких матеріалів упродовж розумно визначеного та чітко встановленого періоду;

– недоброчесна поведінка під час дослідження проявляється у традиційних (фабрикації, фальсифікації і плагіаті) та інших порушеннях, серед яких: дозволення спонсорам, грантодавцям або іншим особам ставити під загрозу незалежність і неупередженість процесу дослідження або опису / звіту про результати дослідження; зловживання посадою / становищем для заохочення до порушень цілісності дослідження або для просування свого власної кар'єри; затримка або перешкоджання роботі інших дослідників; неналежне використання статистики; приховування використання ШІ або автоматизованих інструментів у створенні вмісту чи підготовці публікацій; приховування даних або результатів досліджень без належного обґрунтування та ін.;

– у найсерйозніших формах неприйнятні практики підлягають санкціям, проте необхідно докласти принаймні всіх

зусиль, щоб запобігти, перешкоджати та зупиняти такі практики за допомогою навчання, нагляду, наставництва та через підтримку розвитку дослідницького середовища; необхідно дотримуватись наступних принципів розслідування *неправомірної дослідницької поведінки*: будь-хто, кого звинувачують у такій поведінці, вважається невинним, доки не буде доведене протилежне; розслідування має бути справедливим, всебічним, доцільним, безкомпромісним, об'єктивним і ретельним, а заходи, які вживаються до осіб, щодо яких звинувачення у неналежній поведінці підтверджено, мають бути пропорційні тяжкості порушення; розглядається роль як окремих осіб, так і установ, які сприяли порушенню доброчесних дослідницьких практик; має бути передбачене вжиття відповідних відновлювальних заходів у разі, якщо дослідники виправдовуються у звинуваченнях щодо неправомірної поведінки.

Більш лаконічно принципи етики вченого закріплено в Етичному кодексі ученого України, схваленого Національною академією наук України 2009 року [24], відповідно до якого:

учений несе моральну відповідальність за наслідки своєї діяльності, що можуть впливати на розвиток людства або природи. Вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму, шляхом: відмови у співпраці; попередження суспільства про можливі негативні наслідки використання досягнень науки в антигуманному напрямку; інформування громадськості, зокрема наукового співтовариства, щодо можливих негативних наслідків застосування наукових досягнень і необхідності їх попередження (п. 1.4).

вчений має спрямовувати свої зусилля на подальше застосування отриманих знань задля блага людства, збереження навколишнього середовища та найекономічнішого використання природних ресурсів. Визнаючи суспільні потреби та обмеженість природних ресурсів, учений повинен активно протидіяти проведенню необґрунтованих досліджень (п. 1.7);

учений несе відповідальність за виникнення небезпеки для окремої людини, суспільства, економіки або шкоди для

природи, які може заподіяти застосування неперевіраних нових наукових знань (п. 1.9);

наукові дослідження жодним чином не повинні ображати гідність або йти всупереч правам людини. У медико-біологічних дослідженнях слід керуватися принципами біоетики (п.2.7).

Разом з тим, прийняті Верховною Радою України нормативно-правові акти, що регулюють наукову та науково-технічну діяльність, більш стримані у визначенні значення та необхідності дотримання принципів, якими мають керуватися вчені при здійсненні наукових досліджень.

Так, Закон «Про наукову та науково-технічну діяльність» (далі – Закон ПНІНТД) [25] передбачає, що:

– вчений під час провадження наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності зобов'язаний: 1) не завдавати шкоди здоров'ю та життю людини, навколишньому природному середовищу; 2) додержуватися етичних норм наукового співтовариства, неухильно дотримуватися норм права інтелектуальної власності (ч. 3 ст. 5);

– одним з ключових обов'язків наукового працівника – додержуватися етичних норм наукового співтовариства (ч. 4 ст. 6);

– науковий працівник не може бути примушений до проведення наукових досліджень, якщо вони або їх результати завдають чи можуть завдавати шкоди здоров'ю та життю людини, навколишньому природному середовищу, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях (ч. 6 ст. 6).

Серед основних принципів державного управління та регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності згаданий Закон наголошує на забезпеченні єдності науково-технічного, економічного, соціального та духовного розвитку суспільства (п.1 ч. 1 ст. 46), проте не уникає констатації існування певного обґрунтованого ризику отримання негативного результату у провадженні наукової і науково-технічної діяльності (п. 9 ч. 1 ст. 46).

Нещодавно прийнятий Закон «Про академічну доброчесність» (далі – Закон ПАД) [26] закріплює низку положень, що не лише визначають обов'язок науковця дотримуватися встановлених правил академічної доброчесності (далі – АД), але й передбачає відповідальність за їх порушення. Відповідно до цього закону:

– АД – сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час провадження такої діяльності (п 2 ч. 1 ст. 1);

– до цінностей та принципів АД, яких має дотримуватися науковець, належать (ст. 4): цінності, принципи і правила АД, що визначені Законом ПАД та іншими законами України, а також міжнародними документами, підписаними від імені України в установленому законодавством порядку; серед таких цінностей – *відповідальність суб'єктів АД перед собою, один перед одним і перед суспільством за результати своєї академічної діяльності*;

– коло закріплених в ст. 6 Закону ПАД обов'язків суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності: дотримання цінностей, принципів і правил академічної доброчесності; забезпечувати прозорість наукового дослідження (з урахуванням визначених законодавством обмежень) шляхом надання (зазначення, повідомлення тощо) достовірної (правдивої) інформації про первинні дані дослідження, використані/застосовані методи, методики, матеріали, обладнання тощо, порядок проведення і результати власних досліджень, джерела використаної інформації, власну дослідницьку діяльність; під час оприлюднення результатів досліджень нести *відповідальність за їх достовірність і вплив на суспільство*.

Закон ПАД ґрунтовно регулює відносини, пов'язані з академічною доброчесністю та її порушенням, включно з їх переліком, відповідальністю, порядком її застосування.

Разом з тим, цей акт (як і Закон про НІНТД) не охоплює випадки порушення етики вченого/академічної доброчесності дослідниками/науковими працівниками наукових структурних підрозділів суб'єктів господарювання, основним предметом діяльності яких є інша (вироб-

нича, посередницька, торговельна, інвестиційна, інтернет-рекламування, хмарних обчислень, інтернет-торгівля та інша діяльність), а наукова слугує покращенню результатів основної (віднайдення нових технологій та методів виробництва, запровадження їх у практичну діяльність з метою збільшення прибутковості основної діяльності). Про працівників таких підрозділів згадує Nicole Brown [12], зазначаючи про збільшення в сучасний період кількості наукових працівників/дослідників поза межами університетів/наукових установ, в яких підтримуються традиції наукової етики/АД. Проте український законодавець не враховує цю категорію науковців/дослідників і, відповідно, не поширює на них вимоги щодо дотримання наукової етики/АД, як і положення про відповідальність за її порушення.

Крім того, не акцентується увага на сучасній загрозі проведення наукових досліджень, результати яких є (можуть бути) шкідливими для людства, проте здійснюються з метою їх запровадження на практиці для збільшення прибутків, «гонці за лідерство», але з ігноруван-

ням загрози безпеці людства, як про це попереджає Джеффри Гінтон [4], а також вищезгадані вітчизняні вчені.

Врахування реалій сьогодення (збільшення ризиків для людства від неконтрольованого застосування результатів сучасних наукових досліджень/технологій, проведення наукових досліджень підприємницькими організаціями ненаукового спрямування, що не підтримують стандарти наукової етики) в законах ПНІНТД та ПАД допоможе запобігти значній частині негативних наслідків від порушень наукової етики та академічної доброчесності. Також заслуговує на увагу надання пріоритетів науковим дослідженням, які спрямовані на мінімізацію ризиків від застосування сучасних технологій та відкриттів. Подібні заходи відповідатимуть закріпленям в Конституції України [27] положенням: про усвідомлення відповідальності нашої держави перед Богом, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями (Преамбула); про життя, здоров'я та безпеку людини як найвищу соціальну цінність в Україні (ст. 3).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Які три способи використання радіації в медицині? URL: <https://mouse.kozak.sx.ua/ukraincyam/yaki-tri-sposobi-vikoristannya-radiacii-v-medicini.html> (дата звернення: 08.06.2026).
2. Карлос Серрано. 80 років після Хіросіми та Нагасакі: наукове підґрунтя та людська ціна атомних бомбардувань. 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/resources/idt-897d70df-056b-413c-ac44-cdcae33bc8c> (дата звернення: 08.06.2026).
3. Біотехнологічні ризики. <https://internetri.net/qntm/2021/12/31/biotehnologichni-ryzyku/> (дата звернення: 08.06.2026).
4. «Хрещений батько ШІ» попередив про загрози: людство може втратити контроль. URL: <https://donpatriot.news/hreshhenyj-batko-shi-poperedyv-pro-zagrozy-lyudstvo-mozhe-vtratyty-kontrol> 27.05.2026).
5. Авдєєва Т., Дворовий М. Штучний інтелект під контролем: які міжнародні правила мають знати українські редакції. 2026. URL: <https://detector.media/infospace/article/247369/2026-01-30-shtuchnyy-intelekt-pid-kontrolem-yaki-mizhnarodni-pravylamayut-znaty-ukrainski-redaktsii/> (дата звернення: 08.06.2026).
6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 06.04.2026).
7. Revak I.O., Gren R.T. Digital Transformation: Background, Trends, Risks, and Threats Suggested Citation Article's History: Social and Legal Studios. 2022. Vol. 5, No. 2. P. 61–67. DOI: 10.32518/2617-4162-2022-5-2-61-67.

8. Гудима-Підвербецька М.М. Захист прав споживачів у цифровому середовищі: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія право. Вип. 86. Ч. 2. С. 87–94. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.14>
9. Вінник О. Цифрова економіка в ракурсі захисту прав споживачів та підтримання справедливої конкуренції в ринковому середовищі. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2025. Вип. 25. С. 17–24. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.2>
10. Небезпека використання цифрових технологій як зброї зростає – Генсек ООН. URL: <https://nenka.info/po-vsomu-svitu-fiksuyut-problemy-v-roboti-czyfrovyyh-servisiv/> (дата звернення: 24.06.2026).
11. Собочан Ана Марія, Бертотті Тереза, Стром-Готфрід Кім. Етичні міркування у дослідженнях із соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. № 1. 2019. С. 86–101. DOI: <https://doi.org/10.33287/11197>. Вперше опублікована як: Sobočan A. M., Bertotti T., Strom-Gottfried Kim (2018): Ethical considerations in social work research, *European Journal of Social Work*, DOI: 10.1080/13691457.2018.1544117
12. Nicole Brown. Research ethics in a changing social sciences landscape. *Research Ethics*. 2022. Vol. 19, Iss. 2. Pages: 157–165. <https://doi.org/10.1177/17470161221141011>
13. Ван де Поель І. та Рояккерс Л. *Етика, технології та інженерія: вступ, 2-ге видання*. 2023. (Друге видання) Wiley-Blackwell. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Ethics%2C+Technology%2C+and+Engineering%3A+An+Introduction%2C+2nd+Edition-p-9781119879459>
14. Code of Ethics. URL: <https://widgets.weforum.org/coe/index.html#principles>; https://www3.weforum.org/docs/WEF_Code_of_Ethics.pdf (дата звернення: 18.06.2026).
15. The European Code of Conduct for Research Integrity. URL: <https://allea.org/code-of-conduct/> <https://allea.org/wp-content/uploads/2023/06/European-Code-of-Conduct-Revised-Edition-2023.pdf> (дата звернення: 23.06.2026).
16. Європейський кодекс академічної доброчесності. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/yevropejskyj-kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti/> (дата звернення: 23.06.2026).
17. Александрова Ю. Етичні проблеми наукової освіти в Україні. *Humanities Studies*. 2023. Вип. 15 (92). С. 89–100. <https://doi.org/10.32782/hst-2023-15-92-11>.
18. Запороженко О. В. Філософія науки в епоху постнекласичності: нові аспекти етичної відповідальності. *Культурологічний альманах*. 2025. (2). 227–235. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.27>
19. Дятлова І., Патлайчук О., Ступак О. Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2025. том 28. Вип. 2. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/172540>
20. Акименко О. Ю. Етичні імперативи наукового дослідження: діалектика між свободою пізнання та відповідальністю / О. Ю. Акименко, Р. Х. Куценко. Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства / *Personality in the educational environment of modern society* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (м. Дніпро-Любляна, 21 квітня 2025 р.). Дніпро-Любляна : КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2025. С. 37–41.
21. Патлайчук О., Ступак О. Етика дослідження в сфері наукових інновацій: виклики та можливості. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2024. № 48. с. 173 (162–175). DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.11>
22. Гончаренко С. Етика науки і етичний кодекс ученого. *Наукові записки. серія: проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Вип. 2. С. 3–12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706533/1/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8.pdf> (дата звернення: 28.05.2026).
23. Проблема етика науки в структурі філософії науки. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12671/> (дата звернення: 28.05.2026).

24. Етичний кодекс ученого України: Схвалено Постановою загальних зборів НАН України від 15.04.2009 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text> (дата звернення: 06.06.2026).

25. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

26. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення: 11.06.2026).

27. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.06.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)